

mjesto u njegovom radu te su dvije od pet dosad objavljenih knjiga posvećene mletačkoj Puli. Bertoša se, nakon knjiga o ostalim dijelovima Istre, ovim djelom ponovno vraća svojim korijenima te donosi koncizni, ali podacima obilni, pregled migracija s područja austrijske Istre – Pazinske knežije i susjednih habsburških gospoštija – u Pulu. Izvor su matične knjige iz razdoblja od 1613. do 1817., koje se čuvaju u Državnom arhivu u Pazinu.

Glavni dio teksta sastoji se od trideset poglavlja (7-97). Nakon uvodnih napomena, opisa političke situacije, samih matičnih knjiga, primjera upisa u iste, zanimanja i etničke strukture doseljenika, Bertoša predstavlja logičnu progresiju tema: od vjenčanja, rođenja (zakonitih i nezakonitih) i krštenja do smrti koju kategorizira s obzirom na uzroke. Zatim slijede tri priloga (97-125), bilješke (125-141), popis korištenih izvora i literature (141-150), sažeci na hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkom jeziku (151-156), te indeksi mjesta, imena, stvari i pojmova (154-168). Tekst zaključuje bilješka o piscu (169-170). Knjiga obiluje i popratnim, slikovnim materijalom: kartama, fotografijama, ilustracijama i preslikama izvornih dokumenata koje uvelike obogaćuju tekst i tematiku približavaju čitatelju.

Vrijednost Bertošinog doprinosa historiografiji novovjekovne Istre očituje se u više aspekata. Knjiga predstavlja širok spektar podataka korisnih nizu disciplina: povijesti, demografiji, sociologiji, ekonomiji i drugima. Nadalje, može se primijeniti i u poučavanju, budući da pruža sveobuhvatni uvid u sadržaje matičnih knjiga koje su često nedostupne studentima. I ono najvažnije: podaci u knjizi potiču na postavljanje dodatnih pitanja koja će, zasigurno, dovesti do brojnih novih istraživanja, kako mikrohistoriografskih, tako i regionalno-komparativnih. Iako je tematski okvir postavljen u samome naslovu, ne možemo se oteti dojmu da knjizi nedostaje druga logična strana medalje – ona izvorišna, emitivna – te se nadamo da će ubuduće biti moguće, ukoliko to izvori dopuštaju, proučiti i predstaviti migracije iz mletačke u austrijsku Istru. Slaven Bertoša je u knjizi o “migracijama prema Puli” oslikao djelić jednog prostranog i vrlo zanimljivog mozaika kompleksne istarske povijesti.

Robert Kurelić

U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću, ur. Lovorka Čoralić, Povijest Hrvata, sv. 5, ur. Zoran Ladić, Matica hrvatska, Zagreb 2013., 553 str.

Od svog osnivanja Matica hrvatska ima dugu tradiciju priređivanja sinteza hrvatske povijesti koje potom postaju nezaobilazna literatura za znanstvenu publiku. Do ovog trenutka, zbog zahtjeva i interesa tadašnje historiografije, sve su se matične sinteze bazirale na prikazivanju političke i eventualno kulturne povijesti hrvatskih krajeva u prošlosti. Ovo je djelo produkt projekta započetog 2007. godine, da se priredi povijest hrvatskih zemalja od srednjeg vijeka do danas, koji je idejno trebao ponuditi intelektualnu, društvenu, kulturnu i religijsku povijest u skladu s dometima moderne metodologije, pod vodstvom Zorana Ladića, dugogodišnjeg tajnika Matičinog odjela za povijest te znanstvenog savjetnika u Odsjeku za povijesne znanosti ZPDZ HAZU. Kako je predviđeno djelo u sedam svezaka, urednici svake od knjiga serije odabrani su među prominentnim povjesničarima srednje generacije. Za urednicu petog sveska, *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, odabrana je Lovorka Čoralić, znanstvena savjetnica na Hrvatskom institutu za povijest te autorica brojnih monografija i studija iz povijesti ranoga novog vijeka, s posebnim naglaskom na razdoblju mletačke uprave u Dalmaciji. Na čak 553 stranice, djelo je strukturalno podijeljeno na tri velike cjeline. Prva cjelina daje temeljne razvojne sastavnice, druga se bavi regionalnom poviješću, dok treća i posljednja donosi više informacija o položaju Hrvatske u međunarodnom kontekstu. Znanstveni aparat sastoji se od kazala imena i mjesta, a svakom je poglavlju pridodan i opsežan popis literature te brojne ilustracije.

Prva cjelina, *Opći pregled – temeljne razvojne sastavnice* (3-256), broji dvanaest poglavlja. Prvi rad prve cjeline, *Pregled političkih zbivanja* (3-26) napisala je Maja Katušić, a kako i sam naslov kaže, on donosi kratke odrednice političke događajnice hrvatskog povijesnog prostora koji je bio podijeljen između Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, a koji se počeo formirati u jednu cjelinu oslobođenjem prostora od osmanlijske vlasti. Protuosmanlijski su ratovi donijeli promjene u teritorijalnom opsegu te potakli brojne unutrašnje upravne promjene, a nije manjkalo niti sukoba oko svakodnevnih korištenja prostora oko granica između dvije kršćanske države – Habsburške Monarhije i Mletačke Republike te između njih i Osmanskog Carstva. *Političke ustanove* (27-52) poglavlje je koje potpisuje Ivana Horbec, a u kojem, sukladno podjelama hrvatskog povijesnog prostora, razmatra procese razmatra kroz podjelu na hrvatski sjever i jug. Kako naglašava, tijekom 18. stoljeća glavne značajke razvoja političkih ustanova doba su promjena na hrvatskom sjeveru i doba kontinuiteta na hrvatskome jugu. Robert Skenderović autor je poglavlja koje nosi naslov *Demografska gibanja* (53-68), a u kojem donosi glavne odrednice demografske ekspanzije zbog društvenih promjena uslijed ideja prosvjetiteljstva. Naglašava da je, osim strategije naseljavanja novoosvojenih područja, ulogu odigrao i oporavak nakon ratova s Osmanlijama. *Gradovi* (69-89) je poglavlje koje su napisali Irena Benyovsky Latin i Darko Vitek i u kojem autori ističu dva odlučujuća faktora u razvoju urbane slike hrvatskog povijesnog prostora – naslijeđene čimbenike i različitosti u političkom, vojnom i kulturnom razvoju, uz opći polet osamnaestostoljetnog graditeljstva i prodora baroka. Na procvat su utjecali i razvoj prometnih putova koji je onda promijenio izgled srednjovjekovnih urbanih naslijeđa jer se gradovi šire i izgrađuju izvan bedema, a upravo iz tog razdoblja potječu i brojne gradske palače. Nataša Štefanec autorica je poglavlja pod naslovom *Plemstvo* (90-110), u kojem odmah na početku vrlo ispravno naglašava generički pojam “plemstva” pod kojim se kriju razni pripadnici privilegiranog sloja na rascjepkanom hrvatskom povijesnom prostoru. Prvo se bavi raznim slojevima unutar plemstva na razini Banske Hrvatske te naglašava kako je 18. stoljeće razdoblje porasta broja plemića jednoselaca te onih koji su u rang plemstva uzdignuti zbog obavljanja vjerne službe (vojne ili javne), dok je na području južne Hrvatske plemstvo bilo etnički vrlo raznoliko te ponovno vidimo porast novog plemstva koje je dobilo naslove za službu Mletačkoj Republici. Lovorka Čoralić i Milan Vrbanus potpisuju rad pod naslovom *Selo i seljaštvo* (111-126), posvećen najmanje istraženom sloju društva, koji je ujedno bio i onaj najbrojniji. Počinju s općenitim pokazateljima broja stanovnika hrvatskoga povijesnog prostora, daju pregled općih gospodarskih obaveza seoskog stanovništva te njihovu upravnu (“narodnu”) strukturu. Isti su autori potpisali i sljedeći članak, *Gospodarstvo* (127-148), koji su potom razdijelili u nekoliko daljnjih, na temelju nekoliko temeljnih privrednih grana – od poljodjelstva, ribarstva, obrta, manufakture, pomorstva i trgovine. Prve se dvije značajnije ne mijenjaju tijekom 18. stoljeća, dok druge istovremeno prolaze kroz temeljne promjene koje će utjecati na gospodarski porast. Novonastalim mirnodopskim situacijama morao se prilagoditi i vojni sloj društva, kojim se Alexander Buczynski i Lovorka Čoralić bave u poglavlju naslova *Vojska* (149-168). Naglasak je stavljen na krajiške posade, postrojbe Trenkovich pandura te mletačke postrojbe pod nazivom “Croati a Cavallo” te njihovu ulogu kako u europskoj tako i u nacionalnoj povijesti. Neizostavan dio života hrvatskog povijesnog prostora činile su i vjerske prilike i crkva, što je ujedno i naslov poglavlja Zrinke Novak (169-194). Ona to pitanje promatra na nekoliko razina, s naglaskom na procvatu vjerskog života koji se odrazio i na području umjetnosti. Posebnost prosvjetiteljstva u kulturi na hrvatskom povijesnom prostoru obradila je Teodora Shek Brnardić u radu *Intelektualni razvoj* (195-218), s jačim utjecajem na sjeverni hrvatski prostor zbog habsburških vlasti i njihove sklonosti takvim idejama. *Pravo* (219-231) je rad Nelle Lonze koja, kao i sve ostale teme dosad spomenute, na prvom mjestu naglašava različitost pravnih ustroja na povijesnom hrvatskom prostoru, uz mogućnost pokazivanja zajedničkih parametara i problema. Posljednji rad prve cjeline, *Svakodnevlje* (232-256), potpisuju Ivana Jukić i Maja Katušić, a on je ujedno možda i naj-

zanimljiviji za istraživače društvene povijesti. U njemu autorice oslikavaju razinu materijalne kulture te njezinu raznolikost, kao i onu u kulturi stanovanja, prehrane i odijevanja.

Regionalna povijest (257-403) druga je cjelina, koju otvara rad Ivane Jukić pod naslovom *Sjeverna i središnja Hrvatska* (259-282). Autorica naglašava dihotomiju političkog, gospodarskog i kulturnog života 18. stoljeća, uz jaku sklonost idejama poteklim iz Beča i Habsburške Moharhije. Darko Vitek prikazao je posebnosti *Istočne Hrvatske* (283-300), koje je doživjelo razdoblje povećanja svog prostora zbog protuosmanlijskih ratova, te potrebe za reformama novog prostora u kontekstu novog početka života nekog područja. U skladu s time, potrebno je dati i pregled političkih zbivanja na području Zapadne Hrvatske. Željko Holjevac je tako obradio područje *Gorskog kotara, Like, Krbave i Primorja* (301-321), dok su se Miroslav Bertoša i Slaven Bertoša bavili Istrom, Rijekom i Kvarnerom (323-344). Na isti je način pristupljeno i području Hrvatskog juga – Lovorka Čoralić obradila je područje *Dalmacije* (345-364), dok je Maja Katušić učinila isto za *Dubrovačku Republiku i Boku kotorsku* (365-387). Posljednji je rad Vjerana Kursara o osamnaestostoljetnoj Bosni i Hercegovini (389-403), koja u tom trenutku predstavlja pograničnu osmansku provinciju. Na tom su području obitali i pripadnici tzv. zaštićenih religija – katolici, pravoslavci i Židovi, a važnu su ulogu u njezinom razvoju odigrali bosanski franjevci.

Posljednja cjelina djela nosi naslov *Hrvatska u međunarodnom kontekstu* (405-521), a započinje državnim tvorevinom pod čijom je vlasti bio veći dio hrvatskog povijesnog teritorija, Habsburškom Moharhijom (407-438). Rad u kojem se većim dijelom govori o državnopravnom položaju Banske Hrvatske unutar Monarhije potpisuje Ivana Horbec. U kontekstu toga raspravlja i o reformama bečkog dvora na području fiskalne politike i poreza, njegovim gospodarskim interesima, ali i mjestu koje su Dalmacija i Dubrovačka Republika imale unutar njegove politike. U tu se svrhu istraživao i pravni položaj Dalmacije kao sastavnice Krune sv. Stjepana. Lovorka Čoralić u radu *Mletačka Republika* (439-457) obradila je višestoljetne poveznice i prožimanja između Prejasne Republike i hrvatskog povijesnog prostora. Tako je naglasila i utjecaj što su ga Hrvati imali u Veneciji kroz djelovanje svoje zajednice, uz već spomenuti vojnički element gdje su bili brojčano zastupljeni. Razdoblje 18. stoljeća promatra i s gospodarskog aspekta, točnije, kakav je utjecaj imalo stoljeće financijskih izdataka za prekomorske krajeve na istočnoj obali Jadrana. Odnosima hrvatskog povijesnog prostora i Svete Stolice (459-471) bavio se Slavko Slišković, što je posebice odigralo ulogu prilikom oslobođenja od Osmanlija. Zrinka Novak obradila je pitanje poveznica hrvatskog povijesnog prostora i Zapadne Europe (473-489), posebice jer su tijekom 18. stoljeća brojni Hrvati djelovali na području od Austrije, Italije, Francuske i Engleske, od kojih je zasigurno najpoznatiji Ruđer Bošković. Kako su se brojni pojedinci školovali vani, donosili su kući i zasade novih ideja te su se tako širile i tekovine Francuske revolucije na hrvatskom povijesnom tlu. O ideji narodnosti te pripadnosti slavenskoj zajednici, kao jednoj od posljedica toga, riječ je u članku *Slavenski svijet* (490-503) Zdravke Zlodi. U tome su kontekstu bile najizraženije ruske i poljske poveznice. Posljednje poglavlje, *Osmansko Carstvo* (505-521) potpisuje Vesna Miović, a u njemu obrađuje razloge raspadanja (i potom propadanja) te tvorevine te međusobne utjecaje između osmanlijskog dijela Hrvatske te dubrovačkog i dalmatinskog područja s jedne, te Habsburške Monarhije s druge strane.

Prvi dio naslova, "U potrazi za mirom i blagostanjem", doista fantastično ocrtava političko, društveno i gospodarsko ozračje 18. stoljeća na hrvatskom povijesnom prostoru. Na kraju, potrebno je podcrtati nekoliko faktora koji ovo djelo čine prvorazrednom knjigom za znanstvenu javnost. Na početku, prvo od svih sedam predviđenih knjiga, djelo je enormnom energijom i angažmanom urednice uspjelo izaći na vrijeme kao prvijenac cijele serije. Nadalje, skupina autora, među kojima većinu sačinjavaju oni iz mlađe ili mlađe srednje generacije povjesničara, unatoč činjenici da je riječ o djelu sintetske prirode za koji je potrebna doza "sazrijevanja", dokazala je da je ispekla zanat te da svojim promišljanjima o prošlosti može dati

vrijedan doprinos. Opsežan popis literature dovoljan je svakome tko počinje svoje istraživanje o 18. stoljeću na hrvatskom povijesnom prostoru, te je neminovno da će vrlo brzo postati "udžbenička literatura" na kolegijima iz novovjekovlja. Smatram da su možda najzanimljivija upravna i teritorijalna pitanja, kojima se pristupilo novim metodološkim principima u skladu sa sličnim djelima europske, pa i svjetske historiografije. U svakom slučaju, dugogodišnji projekt Matice hrvatske zaživio je plodom, djelom koje zasigurno zaslužuje državnu nagradu, te je urednicima ostalih svezaka postavilo visoke standarde koje će, nadamo se, moći slijediti.

Suzana Miljan

Dubravka Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru – Centar za kulturu Grada Belog Manastira, Beli Manastir 2013., 183 str.

Matične knjige prvorazredan su, nezaobilazan i neprocjenjiv izvor za proučavanje stanovništva nekog prostora. Pažljivom obradom i razradom tisuća matičnih upisa te primjenom znanstvenih metoda karakterističnih za povijesnu demografiju, otvaraju se brojne teme i istraživačke mogućnosti, od saznanja o biološkom životu pojedinca ili obitelji do mogućnosti rekonstrukcije raznih društvenih procesa. Iza tih naoko šturih i jednoobraznih izvora krije se bogata, razgranata i vrlo živa slika društva, koju je vrlo uspješno, na primjeru Baranje u 18. stoljeću, dočarala Dubravka Božić Bogović. Autorica je na temelju katoličkih matičnih knjiga južne Baranje analizirala i prezentirala brojne teme vezane uz demografska kretanja, a pružila je i kratak prikaz elemenata društvene povijesti i povijesti svakodnevice baranjskog kraja.

Knjiga se sastoji od sedam temeljnih poglavlja kojima su dodani brojni prilozi. Prvom poglavlju prethode *Predgovor* (7-10) u kojemu je autorica predstavila cilj, hipotezu te metodologiju rada, dočim je u *Uvodu* (11-16) dala kratak pregled historiografije, odnosno istaknula najznačajnije hrvatske znanstvenike koji su u svojim radovima obradili razne teme iz povijesne demografije.

U prvom poglavlju *Matične knjige župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću* (17-33) predstavljeni su temeljni izvori korišteni u ovom istraživanju – matične knjige katoličkih župa južne Baranje. Pritom je naglasak stavljen na brojna metodološka ograničenja prisutna pri analizi matica. Autorica u prvom redu ističe nedosljednost u upisima, ortografsku neujednačenost, ograničen imenski fond te nepotpune i netočne upise.

U drugom poglavlju – *Stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću* (34-40) – autorica razmatra temeljne odrednice vezane uz broj naselja, kao i broj stanovnika južne Baranje. Kao temeljni izvor za ovo istraživačko pitanje poslužili su joj popisi naselja i stanovnika koje su provodile svjetovne vlasti te kanonske vizitacije Pečuške biskupije. Zahvaljujući intenzivnom naseljavanju stanovništva započetom tijekom prve polovice stoljeća na području južne Baranje započela demografska obnova, a mijenja se i etnička i vjerska struktura područja.

Sljedeće poglavlje, *Rođenje* (41-61) posvećeno je pitanju nataliteta, odnosno raščlambi demografskih tema vezanih uz matične knjige rođenih. U prvom redu to se odnosi na godišnju i sezonsku (mjesečnu) raspodjelu rođenja koja je određena prirodnim, gospodarskim i tradicijskim čimbenicima. Nadalje, analizira se i spolna struktura rođenih (rađa se više dječaka) te višepodne trudnoće. Posljednji redci poglavlja posvećeni su problemu nezakonite djece.

U središtu istraživanja u četvrtom poglavlju, *Brak* (62-79), jesu matične knjige vjenčanih. Demografska kretanja promatraju se kroz godišnju, mjesečnu i dnevnu raspodjelu broja vjenčanja te se unutar njih raspravlja o svezi pojave godina gladi i iznad ili ispod prosječnom broju vjenčanja. Autorica ističe crkvene norme i gospodarsku aktivnost karakterističnu za poljodjelska društva kao čimbenike koji ponajprije utječu na sezonsku distribuciju vjenčanja